

XII.

OCJENJIVANJE I VREDNOVANJE UČENIČKIH POSTIGNUĆA

Šta se vrednuje i ocjenjuje

Vrednovanje se temelji na cjelovitom (holističkom) pristupu praćenja i poticanja individualnog razvoja svakog učenika, a odgojno-obrazovna ustanova, škola, dužna je osigurati sistematično poučavanje učenika, poticanje i unapređivanje njihovog razvoja u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima, te sistematično praćenje njihovog napredovanja. Pritom se očekuje pozitivna usmjerenost na učenikovu posebnost i postignuća. To znači da se nastoji uočiti i poticati ono u čemu učenik ima mogućnost uspjeti, a izbjegavaju se one aktivnosti za koje je jasno da učenik u njima ne može postići nekakav zadovoljavajući uspjeh. Ovo posebno vrijedi za opšte obavezno obrazovanje koje treba zasnivati na pedagogiji uspjeha kao sredstvu za ostvarivanje takvog pedagoškog polazišta. Bliže odredbe su date u „Pravilniku o napredovanju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika u osnovnoj školi TK“ i Upustvom o načinu vođenja evidencije i dokumentacije u osnovnim školama.

Školsko ocjenjivanje treba da sadrži kvalitativnu i kvantitativnu procjenu svih učenikovih postignuća i zalaganja: prosuđivanje vrijednosti učenikovog usmenog i pisanog odgovora; procjena učenikovih sposobnosti i mogućnosti za ulaganje napora; procjena o učenikovom korištenju vlastitih mogućnosti i procjena učenikovog zalaganja i rada na času/satu. U vrednovanju se posebno treba posvetiti pažnja praćenju razvoja motoričkih sposobnosti i sazrijevanje u emocionalnomu području.

Ocjenjivanje obuhvaća odgovornost i saradnju. Ocjenjivanje ponašanja usmjereno je procjenjivanju učenikovog odnosa prema drugim osobama, prema okolini i prema njegovom pridržavanju pravila. Predmet praćenja i ocjenjivanja su i međupredmetne teme: lični i socijalni razvoj, zdravlje sigurnost i zaštita okoline, učiti kako učiti, poduzetništvo, upotreba informacijske i komunikacijske tehnologije, građanski odgoj i obrazovanje te kompetencije koje se stiču sudjelovanjem u različitim samostalnim, razrednim i školskim projektima. Važna varijabla praćenja i ocjenjivanja je osposobljenost učenika motivaciji za cjeloživotno učenje.

Stalno praćenje učenikovog rada i ocjenjivanje potiče učenika i pridonose razvoju radnih navika. Javnošću ocjene učenik ostvaruje svoja prava i razvija sposobnost samoocjenjivanja i samovrednovanja.

Samovrednovanje

Vrednovanje učenikovih aktivnosti i uspjeha treba da služi osposobljavanju za samovrednovanje radi razvijanja svijesti o vlastitim znanjima i stečenim kompetencijama te o važnosti stalnog učenja. Istovremeno, vrednovanje učenikovih aktivnosti i rezultata treba da pridonese sticanju pozitivne slike o sebi te potiče učenike na planiranje svog rada i samostalno donošenje odluka, što se postiže upućivanjem učenika na analizu i razmišljanje o svom učenju i učenju drugih radi osposobljenosti za vrednovanje i samovrednovanje.

Da bi razvili vještine samoocjenjivanja i samovrednovanja, učenici moraju biti vođeni u provjeravanju procesa učenja te prilikom ocjenjivanja svojih znanja, vještina i sposobnosti u učenju i radu. To nalaže *stalno učiteljevo odnosno nastavnikovo obanješavanje učenika o radu*. Učenici moraju biti vođeni i poticani kako bi ocjenjivali svoje učenje i uspjeh na različite načine i tako razvijali sposobnosti samoocjenjivanja i samovrednovanja.

Školske ocjene

Školske ocjene, bez obzira kako su iskazane, služe raspoznavanju (dijagnozi), predviđanju (prognozi) i poticanju (motivaciji). Formativnim ispitivanjem valja osigurati dodatni poticaj učenju i odrediti kvalitet i količinu znanja i drugih ishoda učenja, nadzirati i usmjeravati učenikovo napredovanje, završno ocijeniti i vrednovati učinkovitost samog procesa i strategija učenja.

Praćenje i ocjenjivanje razlikovat će se u skladu sa shvaćanjem uloge ocjene u odnosu na učenikov razvoj. Razlikovanje razvojnih posebnosti u obrazovnim ciklusima zahtijeva i razlike u ulozi ocjene. Tako će u prvom ciklusu (I. razredu) se postignuća učenika iskazivati opisnom ocjenom, u dijelu prvog, drugom i trećem (od II. - IX. razreda) odgojno-obrazovnih ciklusa važno mjesto zauzimati brojčano/ kvantitativno i opisno/ kvalitativno ocjenjivanje, ali s jasnim opisom i obrazloženjem ocjene i značenja svake ocjene. Učenicima je lakše shvatiti opisivanje njihove ocjene uspješnosti ili neuspješnosti uz argumentaciju/ portfolij, u odnosu samo na apstrakciju brojčane ocjene. Opisno ocjenjivanje vrijedi prije svega za prvi razred obaveznog školovanja.

Ljestvica školskih ocjena izriče se brojkama i riječima. Svakoj brojci pridružuje se jedna ili dvije riječi koje pobliže opisuju značenje brojke. Smisao pridruživanja pojedine ocjene postignutom rezultatu ili učenikovoju aktivnosti je usklađenost s opisima pridruženim brojci (dovoljan – 2, dobar – 3, vrlo dobar – 4, izvršno/ odlično – 5).

Ono čime je ocjenjivač zadovoljan opisuje se riječju (ocjenom) *dobar*. To znači da je ocjenjivač zadovoljan učenikovim postignućem, tj. da je učenik napravio ono što se očekivalo, odnosno uglavnom sve što je opisano u obrazovnom standardu za nastavni predmet, ili određenu kompetenciju (socijalnu, učiti kako učiti ili drugu).

Tek ako neki učenikov rad, odnosno ispitni rezultat nadmašuje očekivanja to se opisuje riječima (ocjenom) *vrlo dobar*, što bi trebalo značiti da je ispitivač zadovoljan iznad svojih očekivanja, odnosno da učenikovo postignuće zahtijeva isticanje kvalitete rada i uloženog napora. Takvi učenici na kraju polugodišta ili školske godine mogu dobiti i posebna pismena priznanja od razrednika ili školskih direktora.

Ako se neki učenici posebno istaknu originalnošću i kvalitetom svog rada, uložnim naporom i nečim sličnim što se ističe u odnosu na ostale, to označavamo riječima (ocjenom) *izvrsno* ili *odličan*. Takvih obično nema mnogo pa, prema tome, ni tu riječ, odnosno ocjenu ne bi trebalo često dodjeljivati za postignute rezultate, odnosno ne bi je trebalo dijeliti velikom broju učenika jer se uz takvo pretjerivanje gubi smisao istinskog značenja te ocjene.

Riječ *dovoljan* dodjeljuje se uz ocjenu 2, a to znači da se procjenjuje da učenik može i treba postići više, odnosno da se od njega očekuje bolji uspjeh i, uz to, dodatni napor. To također znači da je učenik dostigao postignuće toliko da zadovoljava minimum što je svim učenicima poznat kao polazište za ocjenjivanje ili je to, pak, nekim učenicima najviše (maksimum) što mogu dosegnuti.

Zbog novih uloga koje će školske ocjene imati u pedagoškomu vođenju nastavnog procesa tokom obaveznog školovanja, treba izbjegavati prečesto dodjeljivanje najviših ocjena jer se gubi pedagoški i dokimološki smisao i uloga školskih ocjena.

Školske ocjene ne bi trebale biti jedini i glavni činioc pri određivanju učenikove budućnosti. Preporučuje se, stoga, tražiti bolje i pedagoški osmišljenije načine stručnog pripremanja i usmjeravanja učenika u donošenju odluka važnih za izbor zanimanja i ličnu budućnost (npr. vođenje učenikovog portfolija, izbor nastavnih predmeta u kojima učenik postiže bolji uspjeh, različiti pojedinačni istraživački, umjetnički ili drugi radovi i slično).

Pri izradi predmetnih kurikuluma, definiranja određenih kompetencija važno je iskazati očekivana postignuća učenika s jasnim odrednicama na ljestvici školskih ocjena. Primjena takve metodologije izrade predmetnih kurikuluma bit će od pomoći učenicima, roditeljima i starateljima. Na taj će način učenici moći imati jasan uvid u svoja postignuća, mogu planirati svoj učenički angažman stalnom provjerom ličnog napredovanja. Roditelji i staratelji će također imati stalna saznanja o očekivanjima škole i vrijednostima svake ocjene.

Kako vrednovati učenikov rad

Učitelj, odnosno nastavnik u vrednovanju učenikovog rada i rezultata osmišljava vrijednosne principe (kriterije) i načine (strategije) ocjenjivanja, uključuje sve učenike u procjenjivanje ako je to moguće te učenicima objašnjava vrijednosne principe (kriterije) ocjenjivanja. Učenici uvijek trebaju znati šta se od njih očekuje.

Kao protutežu tradicionalnim ispitivanjima, treba primjenjivati izvorne i vjerodostojne tehnike procjene i samoprocjene (na primjer: različite obrasce znanja, vještina, sposobnosti, upitnike, predstavljanja radova). Nakon rada na dugotrajnim istraživanjima ili grupnim projektima primjereno je grupno vrednovanje.

U osnovnoj školi treba izbjegavati unaprijed zadata mjerila i norme. Prednost valja davati upoređivanju pojedinačnog postignuća s početnim (inicijalnim) rezultatima svakog učenika.

S dokimološkog i pedagoškog stanovišta potrebno je, i korisno, da učitelji odnosno nastavnici izrade popise kompetencija za ličnu samoprocjenu i praćenje.

Kriteriji za prosuđivanje nivoa i dubine učeničkih postignuća razrađuju se nakon određivanja učeničkih postignuća po pojedinim odgojno - obrazovnim područjima, nastavnim predmetima i međupredmetnim temama.

Uloga nastavnika u građenju portfolija učenika

Učitelj odnosno nastavnik kao pedagoški vođa ostvaruje savjetodavnu ulogu u vođenju portfolija u ostvarivanju napredovanja učenika:

- ima jasno definisane ishode učenika (i popis kompetencija za ličnu samoprocjenu i praćenje)
- upoznat je sa svim dijelovima procesa i proizvoda portfolija
- razumije proces i procjenu proizvoda sa pokazateljima /kriterijima tako da pomaže učenicima da ih razumiju (na primjer: različite obrasce znanja, vještina, sposobnosti, upitnike, predstavljanja radova).
- obezbjedi da učenici razumiju uputstva za rad na zadatku
- pomaže učenicima da identifikuje problem i radi na problemu sve do rješenja
- da učenik njeguju vještinu upravljanja vremenom
- da njeguje organizacione vještine
- daje učenicima redovne povratne informacije o njihovom radu i procesu učenja koristeći portfolij
- vrši ocjenjivanje i samoocjenjivanje na osnovu dokaza i primjene argumentacije
- služi učeniku kao resurs za građenje ideja.

Cilj procesa portfolija je da učenici preuzmu što veći nivo odgovornosti za sopstveno učenje i razvoj.

Učenici s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama

U savremenoj školi polazi se od pretpostavke da svako dijete ima neke posebne lične razvojne potrebe. Također se, s velikom vjerovatnošću, može pretpostaviti da je svaki učenik talentiran ili darovit za nešto, odnosno da ima predispozicije za neko područje ljudskog rada (stvaralačko pisanje, govor, pjevanje, oblikovanje, motoričke aktivnosti, praktični rad, ručni rad, gluma, upornost, istraživanje, socijalne vještine i slično).

Svaka uočena talentiranost ili darovitost zahtijeva pažljivo učiteljevo odnosno nastavnikovo praćenje i stvaranje poticajnog okruženja za razvoj onih osobina u kojima je dijete izrazito sposobno ili darovito te stvaranje pedagoških situacija u kojima će doći do izražaja puna potvrda tih osobina pojedinih učenikâ.

Pri organizaciji školskih takmičenja potrebno je paziti da razlike u znanju takmičara ne budu prevelike, tj. treba izbjegavati takmičenja u kojima se unaprijed može pretpostaviti ko će biti najbolji, a ko nikako neće dosegnuti zadovoljavajući uspjeh jer takmičenja pojedinaca neravnopravnih u znanju i mogućnostima mogu učenicima više štetiti negoli koristiti.

Ocjenjivanje se mora zasnivati na učenikovom razvoju i procesu učenja te s obzirom na polazišne tačke i ciljeve. Prilikom ocjenjivanja mora postojati razumijevanje za prepreke u učenju nastale zbog učenikovih teškoća u učenju ili njegovih poremećaja.

Stoga, oni učenici koje su *stručna tijela / komisije* prepoznale kao učenike s teškoćama i preprekama u učenju, ne mogu biti ocijenjeni negativnom ocjenom, neovisno u kojoj su godini obaveznog školovanja. Njima se trebaju prilagođavati nastavni zadaci i aktivnosti kako bi se što više poticao njihov razvoj i napredak, odnosno kako bi se potpuno uklonio bilo kakav loš uticaj na njihov razvoj (stigmatiziranje, isticanje poteškoća, a zanemarivanje napretka i tome slično).

Učenike s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama vrednovati u procesu praćenja koji se odnosi na utvrđivanje stvarnog psihofizičkog stanja (s težištem na sposobnosti i mogućnosti), na uočavanje mogućnosti za razvoj kompenzacijskih vještina i sposobnosti u dijelu funkcija koje su potpuno ili djelomično izgubljene te na utvrđivanje teškoća i problema koji su trajni. To, nadalje, znači da se valja usmjeriti na spoznavanje i utvrđivanje sposobnosti i mogućnosti za učenje, usvajanje, savladavanje i sticanje novih znanja, vještina i njihove primjenjivosti u svagdašnjem životu (nivo intelektualnog razvoja, glasovno-govorni razvoj i komunikacija, kvalitet pažnje i koncentracije, motivacije, volje, sklonosti, želja, širi vidovi socio-emocionalnog razvoja).

Način praćenja i ocjenjivanja učeničkih postignuća uređuje se *Pravilnikom o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj školi*.

XIII.

PRAĆENJE I VREDNOVANJE OSTVARENJA NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA/KURIKULUMA

Unapređivanje i osiguravanje kvaliteta obrazovanja prvenstveno je razvojni cilj Tuzlanskog kantona i Bosne i Hercegovine. Razvoj sistema vanjskog/eksternog vrednovanja i samovrednovanje škola osigurava stalno praćenje učinkovitosti odgojno-obrazovnog rada i rada škola.

1. Vanjsko/eksterno vrednovanje – matura i ispiti (na nivou kantona/ regija, entiteta i države)

Vanjsko/eksterno vrednovanje podrazumijeva uključenost svih nositelja odgojno-obrazovnog rada, te svih učesnika i korisnika odgoja i obrazovanja.

Kvalitetno provođenje *Nastavnog plana i program/Okvirnog kurikuluma* zavisi o ujednačenoj i standardiziranoj osposobljenosti i obrazovanosti nositelja odgojno-obrazovne djelatnosti osnovnih škola, a koje osigurava kvalitetno inicijalno obrazovanje za nastavak školovanja. Ovaj preduslov osigurat će se uvođenjem licenciranja (mjerodavnosti) što podrazumijeva sistematičan, redovan i stalan stručni razvoj učitelja, nastavnika, stručnih saradnika i direktora/ravnatelja.

Uvođenje eksterne (male) mature kao oblika vanjskog vrednovanja obrazovanja je stalni sistem vanjskog praćenja ostvarivanja ciljeva odgoja i obrazovanja. Cilj eksterne mature je da znanja, vještine, sposobnosti, stavovi i vrijednosti koje je učenik stekao tokom školovanja, budu mjerljivi i uporedivi. Eksterna matura, kao oblik vanjskog vrednovanja, predstavlja ispit jednak za sve učenike, provodi se u isto vrijeme i na isti način sa svim učenicima, a omogućava dobivanje uporedivih pokazatelja znanja učenika na kantonalnom/regionalnom, entitetskom, državnom nivou.

Eksterna matura znači standardizirano mjerenje i vrednovanje znanja i sposobnosti učenika nakon završetka devetog razreda osnovnoškolskog obrazovanja. Testiranje je regulirano *Pravilnikom o provođenju male mature*.

Uspješnost na maturi najobjektivniji je način prikazivanja učeničkih postignuća i učenicima i roditeljima, osnivaču škola te obrazovnoj politici.

Osim provođenja mature na kraju osnovnoškolskog obrazovanja, kao oblika vanjskog vrednovanja tokom osnovnoškolskog obrazovanja, provodit će se i drugi oblici vrednovanja kao što su eksperimentalni programi, praćenje i vrednovanje novih sadržaja, praćenje i vrednovanje udžbenika i drugih nastavnih sredstava, praćenje i vrednovanje primjene obrazovnih tehnologija, načina poučavanja i ocjenjivanja te vrednovanje metoda rada koje se primjenjuju tokom odgoja i obrazovanja u osnovnim školama (javnim i privatnim). Zadaća je vanjskog vrednovanja uspostaviti sistem vrednovanja svih dijelova *Nastavnog plana i programa/okvirnog kurikuluma*.

Vanjsko vrednovanje odnosi se i na same odgojno-obrazovne ustanove. Praćenje, nadzor i vrednovanje rada osnovnih škola također je pretpostavka unapređenja kvalitete sistema odgoja i obrazovanja. *Nastavni plan i program/okvirni kurikulum* podrazumijeva vrednovanje svih kurikulumskih dijelova, kao i nositelja odgojno-obrazovnog rada u odgojno-obrazovnim ustanovama.

Način provođenja vanjskog vrednovanja i korištenje rezultatima vrednovanja odgojno-obrazovnih ustanova određuje se posebnim pravilnikom

2. Samovrednovanje odgojno- obrazovnog rada

Samovrednovanje je proces kontinuiranog praćenja, analiziranja i procjenjivanja svog rada, rada odgojno-obrazovne ustanove i svih činioaca koji ih sačinjavaju.

U početku uvođenja vanjskog vrednovanja u obrazovni sistem kantona/regija, entiteta, države, uspjesi na ispitima bili su jedan od stvarnih pokazatelja rada škole. Nadalje, uz ishode vanjskog vrednovanja, nositelji obrazovnog sistema sagledavaju sve ostale dijelove koji sačinjavaju pojedinu školu (od kvaliteta nastave, školske atmosfere i svih odnosa u školi preko materijalnih uslova i upravljanja do pedagoških standarda) te zajedničkim sagledavanjem pronalaze najbolje smjernice za povećanje vrijednosti škole.

U svom radu služe se svim podacima koje pruža sama škola, a po potrebi služe se i drugim (na primjer upitnicima) koji mogu pružiti dodatna obavještenja o različitim vidovima stanja škole.

Uloga samovrednovanja treba da potakne otvorenu raspravu o kvalitetu odgoja i obrazovanja u osnovnim školama sa svim njihovim nositeljima i korisnicima. Stručne i javne rasprave potrebne su zbog planiranja i osmišljavanja strategije za unaprjeđenje kvaliteta rada školskih ustanova.

Samovrednovanje pomaže snažnom povoljnom razvoju odgojno-obrazovnog plana i time nužno pridonosi

razvoju odgojno-obrazovnih ustanova i unaprijeđenje kvaliteta odgojno-obrazovnog sistema. Također pridonosi podizanju standarda učenja i poučavanja, pomaže učenicima u sticanju potrebnih znanja i kompetencija, a time i boljeg uspjeha. *Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona – Tuzla i Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine za vanjsko (eksterno) vrednovanje obrazovanja* provodi testiranje i rezultate dostavlja školama te potiče škole na samovrednovanje pružajući im pomoć i podršku u obliku popratnih materijala, savjetodavnog rada i potrebnih osposobljavanja u području vanjskog vrednovanja i samovrednovanja.

Vanjsko vrednovanje i samovrednovanje omogućit će jasan uvid u postojeće stanje te pružat smjernice za uvođenje promjena u pojedine dijelove nastavnog plana i programa/okvirnog kurikuluma.